

УДК 323.13

Петраков М. О.

к. політ. наук, докторант,
кафедра політичних наук та права,
ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26,
м. Одеса, 65020, Україна
E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.9>

МЕМОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ДЕКОНСТРУКЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Сучасний світ характеризується динамічними змінами у сфері політики та історії, де особливе місце займає меморіальна політика. Вона виступає не лише як засіб збереження колективної пам'яті, але й як інструмент деконструкції традиційних політичних систем. Ця стаття поглиблено аналізує причинно-наслідкові зв'язки між розвитком меморіальної політики та процесами деконструкції політичних систем, акцентуючи на важливості епістемологічних та гносеологічних аспектів у науковому розвитку.

У контексті постмодернізму, меморіальна політика відіграє ключову роль у формуванні ідентичності та владних відносин, пропонуючи новий погляд на минуле та його вплив на сучасність. У статті розглядається, як маніпуляція пам'яттю та статусами «жертв» впливає на політичний ландшафт, а також як віктимізація та вибіркове вшанування історичних подій служать інструментами для здобуття влади та впливу. Особлива увага приділяється «Відозві з Блуа», яка виступає проти меморіальної політики та закликає до свободи історичної науки. Автор розкриває, як цей документ відображає занепокоєння щодо моралізації історії та цензури, підкреслюючи необхідність вільного дослідження минулого.

Завершується стаття висновком про те, що меморіальна політика та її взаємодія з політичними системами вимагає від науковців глибокого розуміння її епістемологічних та гносеологічних основ. Такий підхід дозволяє не тільки критично аналізувати історичні наративи, але й виявляти способи, за допомогою яких пам'ять формує політичну реальність, сприяючи розвитку більш свідомого та відповідального ставлення до історії.

Ключові слова: меморіальна політика, інститут національної пам'яті, інструменти меморіальної політики, політичний процес, історична політика, ідеологія, постмодерн, епістемологія, гносеологія, культура, пам'ять, війна.

Актуальність. На зламі тисячоліть, після подій 11 вересня 2001 року в США, дослідники засвідчили появу «внутрішнього партизана», який кинув виклик системі Глобального Порядку, транснаціоналізація якого відбувалася під впливом філософії Постмодерна з другої половини ХХ століття, в авангарді якої були ідеї протистояння метатеоріям, метасистемам, тотальним ціннісним системам, що були в основі тоталітарних режимів державо-центричних моделей. Півстоліття боротьби постмодерністів за плюралізм, за право на суб'єктивну істину, за правду в її релятивістському варіанті обернулися початком критики «релятивізму» і прогнозами майбутньої «консервативної революції» в наступні двадцять років нового тисячоліття.

Концепції циклічного розвитку історії знову стали популярними, впродовж дискурсу Ф. Фукуями про «кінець історії» та С. Хантінгтона про «початок внутрішньої культурної війни» було фактично оголошено початок «ери боїв за історію» – оскільки і політика, і культура, знову були втягнуті в конфлікт, що визначатиме майбутнє.

Все це, означало зростання культурних, знаково-символічних форм геополітичної та політичної боротьби, ведення боротьби у формі застосування жорстких процедур ідентифікації «своїх» і «чужих» (для визначення межі дії політкоректності); проведення політики скорочення плюралізму, релятивізму і толерантності, спроби увігнати в рамки нормалізації «заради національного майбутнього», значне скорочення простору для культур, які існують автономно від основних ціннісних систем, де було можливе існування без приналежності до одного чи іншого боку.

В контексті культурних (в тому числі, релігійних) провокацій, наприклад, із Кораном у Швеції, або з карикатурами на пророка Моххамеда видання французької «Шарлі Ебдо», ці форми геополітичної боротьби не є такими безневинними, як могло б здатися на перший погляд. Вони викликають глибокі роздуми щодо економічної залежності, бажання привернути увагу «імперського центру», нейтралізувати опонентів через «приниження» або «висміювання» основ їх ідентичності, обмежуючи їх право на місце в «політичному просторі». Це спонукає до переосмислення територіально-політичних кордонів, культурних меж, і відродження етнічних, конфесійних, мовних та політичних протиріч, в середовищі, де релігійні тексти та історична пам'ять стають інструментами політичного впливу та маніпуляцій.

Протягом останніх п'ятнадцяти років, ініціативи пов'язані з переосмисленням та переплануванням архітектури нового Порядку набрали обертів, спираючись на розвиток індустрії пам'яті.

Науково-теоретична та методологічна основа дослідження. Значний вклад у дослідження індустрії меморіальної політики, в аналіз інструментів меморіальної політики, які впливають на сучасну ідентичність, політику пам'яті та культурну спадщину внесли дослідження Ф. Анкерсмита (Ankersmit, 1994), А. Ассман (Assmann, 2004; 2012a; 2012b), Я. Ассмана (Assmann, 2008), Н. Батіашвілі (Batiashvili, 2012), Дж. В. Вертча (Wertsch, 2012), Б. Вейфен (Weiffen, 2012), Дж. Вінтера (Winter, 2006), А.Х. Гатчесс та М. Сігел (Gutchess & Siegel, 2012), Е. Гобсбаума (Hobsbawm, 2005), П. Коннертона (Connerton, 1989), Е. Франсуа, К. Концаль, Р. Траба та С. Трєбст (Francois, Konczal, Traba, Troebst, 2013), П. Нора (Nora, 1987), П. Рікера (Ricoeur, 2006) М. Хальбвакса (Halbwachs, 1925), Л. Февра (Febvre, 1953), А. Шварц (Schwarz, 2012), Л. Шортт (Shortt, 2012) тощо. Наприклад, П'єр Нора – французький історик, відомий авторською концепцією «місць пам'яті» (lieux de mémoire), яка має велике значення для розуміння меморіальної політики. Його редагована серія «Les Lieux de Mémoire» є фундаментальним джерелом для вивчення національної пам'яті та ідентичності в контексті Франції (Nora, 1987). Моріс Хальбвакс – соціолог, який розвивав теорію колективної пам'яті, що також важлива для розуміння меморіальної політики. Він автор праці «Колективна пам'ять» (Halbwachs, 1925), в якій досліджуються механізми комеморації, як спільноти пам'ятають та яке значення це має для їхньої ідентичності. Пол Коннертон – автор праці «Як суспільства пам'ятають», аналізує, як ритуали та практики відіграють роль у збереженні колективної пам'яті, що може бути застосовано до аналізу меморіальної політики. Пол Рікер в праці «Пам'ять,

історія, забуття» розглядає, як суспільства вибірково пам'ятають або забувають своє минуле, що є ключовим аспектом меморіальної політики. В 2013 р. в праці Етьєна Франсуа, Корнелії Концаль, Роберта Траба та Стефана Трьобста – «Історія політики в Європі з 1989 року: порівняльний аналіз Німеччини, Франції та Польщі» (Francois, Konczal, Traba, Troebst, 2013) в частині «Історія політики: політична доменія, структурний аналіз, предмет дебатів» вперше піднято питання про паралельне в часі виникнення в різних країнах Європи концепцій «історичної політики» («politics of history», «politique du passé»), що продемонструвало запит на використання в політиці питань «переосмислення (ревізії) історії» і що обумовило впровадження в науково-популярний дискурс термінів, як «борг пам'яті», «політика пам'яті», «політика ідентичності», «культура пам'яті та історичної свідомості», «політика долання (перегляду) минулого» тощо.

Для *методології дослідження* формування історичної політики як сфери дії соціально-політичних інститутів важливим постає визначення об'єкту та суб'єкту впроваджуваної політики. *Об'єктом* постає «політика пам'яті» як така, що описує політику у сфері історичної пам'яті (колективної, суспільної, соціальної, комунікативної, культурної пам'яті тощо) і завданнями щодо дослідження цього об'єкту стають упорядкування категоріального апарату політики, систематизація контр-оверсійних досліджень науковців для визначення кола спірних питань з метою віднайдення найбільш логічної та послідовної системи аргументів. Визначення *суб'єкту / суб'єктів* впроваджуваної політики потребує дескрипцію та реконструювання історичної основи виникнення *суб'єктів*, які впливають на формування історичної політики; аналіз процесу інституалізації таких суб'єктів як державних (урядових) / недержавних (неурядових) інститутів формування політики, визначення інституційної структури формування та розвитку такої політики, аналіз політико-правової (стратегії, програми, декларації) та нормативно-правової (закони, постанови, розпорядження) основи легітимації впроваджуваної політики, аналіз методів та форм впроваджуваної політики, встановлення ефективності / дієвості впровадженої політики як аргументованого та впорядкованого системного комплексу дій.

Отже, *метою дослідження* є відтворення причинно-наслідкового зв'язку розвитку «меморіальної політики» з процесами деконструкції політичних систем з акцентом на епістеміологічні та гносеологічні проблеми наукового розвитку.

Країни Східної Європи, які зазнали значних втрат від спроб нав'язування «універсальних» моделей життя протягом останнього століття, опинилися в центрі трансформаційних подій, де меморіальна політика відіграє провідну роль в деконструкції логіки розвитку політичних систем. Тривала економічна криза, відсутність реальних національних програм політики економічного відновлення провокують запит на зростання популістських кіл з їх орієнтацією на швидкі рішення та пошук винних. Риторика звинувачень, відсутність проривних стратегій реанімує міфотворчість про перемогу через історичний реванш над «ворогом», яким визнається найближчий сусід. Риторика навколо реанімації «великого минулого» супроводжується критикою «універсальної культури» і зверненням до проєктів просторової реструктуризації, які все активніше стрясають світову архітектуру, спираючись на механізм меморіальної індустрії.

Механізм меморіальної індустрії представляє собою комплексний підхід до створення, управління та підтримки колективної пам'яті через використання

різноманітних форм і методів, включаючи музеї, пам'ятники, комеморативні заходи, освітні програми та медійний контент. Інструментами політики пам'яті традиційно являються: 1) інструмент містифікації історії, створення базової міфологеми, яка формує змістовне ядро політичної культури цілого; 2) інструмент підкладання історичних «фактів» для обґрунтування політичних цілей та дій; 3) інструмент конструювання нової соціально-політичної реальності; 4) інструмент відновлення національної єдності, нерідко шляхом гомогенізації культури, уніфікації «колективної» пам'яті; 5) формування суспільно значущих образів ідентичності, що реалізуються в ритуалах, символах, знаках, святах і дискурсі; 6) «відновлення історичної справедливості» шляхом впровадження офіційного політико-правового та кримінального засудження за посягання на життя, права та свободи людей чи груп; 7) легітимізації популістської влади, в умовах кризи соціально-економічного розвитку; 8) мобілізації населення; 9) політизації культурних, релігійних, мовних питань; 10) скандалізації політичних процесів; 11) дифамації – поширення інформації, що порочить репутацію; 12) афірмації – постійна ретрансляція та дуплікація позитивних установок (афірмацій) для витіснення негативних думок, критичного мислення; 13) дискримінації – демонстрації відмінності чи переваг, виключення та обмеження, що заперечує право на рівність; 14) віктимізація в політичному процесі.

Один з ключових елементів цього механізму – «віктимізація», яка відіграє важливу роль у формуванні ідентичності, спільноти та політичних наративів. Опишемо детальніше як працює цей механізм:

1. Створення наративу. Меморіальна індустрія використовує наратив «віктимізації» для створення версії історії, що акцентує на стражданнях та несправедливості, які були завдані спільноті або нації. Цей наратив може базуватися на реальних історичних подіях, але часто він подається таким чином, щоб викликати емоційну реакцію та співпереживання серед аудиторії.

2. Меморіалізація. Через створення пам'ятників, меморіалів, музеїв та інших форм комеморації, «віктимізація» стає візуально та просторово втіленою у фізичному середовищі. Це дозволяє людям буквально «зустрітися» з історією, посилюючи вплив наративу через особистісний досвід.

3. Освітня діяльність. Освітні програми та курси, які включають вивчення історії через призму «віктимізації», сприяють формуванню певного розуміння минулого, акцентуючи на моральних та етичних аспектах подій. Це може впливати на формування цінностей та ідентичності особистості.

4. Медійний контент. Фільми, книги, телепередачі, соціальні медіа – усе це інструменти для поширення наративу «віктимізації». Вони дозволяють досягти широкої аудиторії та використовуються для формування публічної думки, співчуття та підтримки певних політичних програм дій.

5. Політичне використання. «Віктимізація» часто використовується у політичному контексті для виправдання певних дій, політик або вимог. Це може включати вимоги репарацій, зміну територіальних кордонів, створення нових законів або політичних рішень, які базуються на історичних стражданнях.

6. Вплив на колективну пам'ять. Через всі ці механізми «віктимізація» глибоко впливає на колективну пам'ять, формуючи спосіб, яким спільноти розуміють своє минуле, ідентифікують себе в сьогоденні та проєктують своє майбутнє.

Вона стає частиною ідентичності, що передається з покоління в покоління, впливаючи на стосунки між народами та культурами.

Меморіальна індустрія, через механізм «віктимізації», таким чином, відіграє ключову роль у формуванні суспільного сприйняття історії, культурної ідентичності та політичних відносин. Віктимізація як основа політики пам'яті є поширеною в багатьох країнах світу, використовуючись як засіб формування національної ідентичності, політичного дискурсу та міжнародних відносин. Такий підхід може включати акцентування на історичних трагедіях, геноцидах, колоніальному гнобленні, війнах за незалежність або інших формах опресії. Наведемо декілька прикладів держав, де віктимізація має значний вплив на політику пам'яті:

1. Польща активно використовує наратив віктимізації, особливо у контексті Другої світової війни та радянської окупації. Пам'ятники, музеї та освітні програми часто фокусуються на стражданнях польського народу протягом цього періоду. Концепція «нової історичної політики» (*polityka historyczna*) тут швидко набула популярності у наукових роботах, особливо у перші десять років 2000-х, коли з'явилася значна кількість досліджень, що включали цей термін. У самому початку 2000-х, з огляду на актуалізацію явищ, описаних терміном «історична політика», її використання у офіційній політичній мові не стало сюрпризом. Зокрема, у 2005 році у Польщі, коли до влади прийшла право-консервативна партія «Право та справедливість» і разом зі своїми союзниками почала закликати до впровадження «нової історичної політики» для зміцнення єдності польського народу. Це передбачало переосмислення історичного минулого та реалізацію політики, яка б відновила колективну пам'ять, повертаючись до романтичного націоналізму XIX століття. Ініціатори цієї політики виступали за аналіз не лише трагічних і героїчних моментів XX століття, але й за оцінку особливої ролі Польщі, починаючи з XVI століття, як запропонував Я. Куртика, директор Інституту національної пам'яті. Дебати в Польщі навколо «нової історичної політики» та відновлення «Речі Посполитої» були за своєю інтенсивністю та емоційним зарядом порівнянні з німецькою «Historikerstreit». В обох випадках основними мотивами було переосмислення або переформатування національної ідентичності у світлі глобалізації та економічної кризи, з урахуванням аспекту «віктимізації» власної історії. Дії, спрямовані на перегляд минулого заради сучасності та ідеї національної «консолідації», були розгорнуті в обох країнах.

2. Ізраїль політично спирається на історію Холокосту, яка вкорінена в національній ідентичності, служачи основою для зміцнення внутрішньої єдності та виправдання політичних рішень, зокрема у зовнішній політиці.

3. Вірменія акцентує на геноциді вірмен 1915 року в Османській імперії як центральному елементі своєї національної пам'яті та міжнародних відносин, особливо у відносинах з Туреччиною.

4. Україна, переосмислюючи історію існування в розділеному стані в межах Австрійської, Російської та Польської державності та історію радянського періоду, розвиває меморіальну політику з акцентом на голодомор як геноцид українського народу, репресії та боротьбу за національну незалежність, де «роковини», в сенсі відзначення сумних подій національного минулого, переважають над «річницями» як «святкових подій», що визначають святкові національні події.

5. Китай використовує наратив віктимізації у контексті «століття ганьби» – періоду колоніального гноблення та нерівних договорів з західними державами та Японією, що слугує засобом консолідації нації та виправданням зовнішньої політики.

6. В державах Балканського субрегіону Європи використання віктимізації як частини політики пам'яті є особливо складним і багатограним, оскільки історичні трагедії та етнічні конфлікти відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та політики в країнах регіону, таких як Сербія, Хорватія та Боснія і Герцеговина.

Ці приклади демонструють, як віктимізація може стати ключовим елементом у формуванні національної ідентичності та політичного дискурсу, а також впливати на міжнародні відносини, провокацію конфліктів, та зміни у внутрішній політиці країн.

Сьогоднішня політична криза є результатом дебатів про «історичну істину» та методи її захисту та вшанування, поряд з діалогами про «провокуючу пам'ять» і шляхи її обмеження та осмислення. Основною точкою обговорення є питання про пізнавальну вартість історії, точніше, про її епістеміологічну цінність, та її взаємодію з різноманітними історичними наративами, які відображають процеси особистісного вираження через занепокоєння історичною пам'яттю. Цей конфлікт між пам'яттю та історією проник у всі аспекти соціальної системи, ставши системою взаємозалежностей, і яскраво виявився у формі культурного конфлікту в повсякденному житті. Ключовим терміном, що описує цей конфлікт, став термін «Постправа», чия присутність сама по собі є конфліктною і дещо парадоксальною, оскільки її основне значення полягає в визнанні знецінення об'єктивності фактів на користь переконливості емоцій. Для тих, хто занурюється в аналіз методологічних розбіжностей між епохами Модерну та Постмодерну, Постправа розглядається як явище, що впливає з постмодернізму, з метою переосмислення історії як достовірного та об'єктивного знання. Таке переосмислення включає інтерпретацію, розшифровку та деконструкцію того, що раніше визнавалося за «правду».

В 1887 р. в полемічній праці «До генеалогії моралі», яка стала продовженням праці «По той бік добра і зла», Фрідріх Ніцше аргументував, що справжня цінність істини полягає в її відкритості до критики та необхідності її експериментального оскарження. Він критикував науку за її надмірну віру в непорушність істини, стверджуючи, що наука покладається на переоцінену важливість істини та віру в її незмінність і недоторканність: «цінність істини в тому, що вона потребує критики і одного разу має бути експериментально поставлена під питання... Наука же стоїть на ґрунті перебільшеної оцінки істини, на ґрунті віри в те, що істина не девальвується та не може бути піддана критиці» (Nietzsche, 2002). Інакше кажучи, наукове – не завжди істинне, все є питанням інтерпретації, все є відносним, істини не існує. Так, Ніцше став предтечою філософії постмодерністів.

Дискурс навколо завдання «історичної політики» став особливо гострим напередодні Другої Світової війни в Німеччині, де опозиційні позиції представляли історики Карла Лампрехта та його критики Леопольд Фон Ранке. Перший виступав за розвиток «психологічної теорії історії», метою якої визначалося виховання, «надихання», культивування суспільних цінностей. Згідно з Лампрехтом, історичний процес – це процес зміни не суспільно-економічних формацій, а культурно-історичних епох, де об'єкт історика – соціальна психологія, а завдання

історії – надихати, формуючи культурний прогрес епохи. Його критик Л. фон Ранке, навпаки, вважав, що «історик має уподібнюватися фізику», «працювати з фактами і бути об'єктивним», адже «приступаючи до вивчення того чи іншого тексту, потрібно пам'ятати, що він передає не факт, а враження». Отже, вивчаючи історію, спочатку слід вивчити особистість історика. Нажаль, незважаючи на реалізм позиції Л. фон Ранке, в Третньому Рейху, як ми пам'ятаємо, з історичним цинізмом і з акцентом на політичну доцільність популяризували підхід Лампрехта. Історик перетворювався на пропагандиста, а критичне мислення визнавалося злом заради захисту інтересів та інформаційної безпеки Рейху.

Вже після війни, Едвард Карр, який знаково вплинув на постмодерністські підходи, особливо в контексті методології дослідження історії міжнародних відносин, проводив унікальні історичні дізнання, базуючись на свідченнях очевидців так званих «eye-witnessed-history». Його роботи, які характеризуються безпосередньою участю дослідника в історичних подіях і мали ознаки публіцистики, відіграли значну роль. Карр, пізніше визнаний як засновник філософії «політичного реалізму», розвивав принцип «реалістичного критицизму». Цей підхід передбачав активне застосування критики та самокритики та врахування всього спектра дійсних сил і тенденцій. В своєму творі «Що таке історія?» (1961), Е. Карр досліджував дебати щодо об'єктивності історії, використовуючи розбіжності у поглядах професорів історії Кембриджського університету – Дж. Ем. Ед. Дальберга Актона у 1896 році та Дж. Кларка у 1956 році. Якщо Актон вірив у ідею «остаточної узгодженої історії», то Кларк висловлював скепсис щодо існування «об'єктивної історичної істини». Карр сам критично ставився до підходу, в якому «факти вважаються священними, а думки – вільними», аргументуючи, що протиставлення «кісток фактів» «м'якоті суперечливих інтерпретацій» є недоречним, оскільки «м'якоть» виявляється значно цікавішою за «кістки» (Carr, 2008). І історик, навіть намагаючись бути об'єктивним, здійснює відбір матеріалу суб'єктивно і факти говорять лише тоді, коли історик апелює до них, вирішуючи, які факти наводити, в якій послідовності і в якому контексті. Звідси порада Е. Карра: «Приступаючи до вивчення історії, потрібно пізнати історика» (Carr, 2008). Ідеї Е. Карра були сформовані під впливом полеміки і розбіжностей в 40–50-ті роки – між «утопізмом» і «реалізмом», в 60–70-ті роки – між «традиціоналізмом» і «модернізмом».

У 60–70-ті роки ХХ століття розгорнувся новий етап, ознаменований виникненням біхевіористського (модерністського) напрямку, який ставив себе в опозицію до традиційних підходів у дослідженні міжнародної політики. На тлі розгортання філософії постмодерністів, які виступали за «деідеологізацію» історії, американський історик Говард Зін в праці «Історична політика» (Zinn, 1990) надав визначення поняттю «історична політика» і закликав істориків прийняти більш заангажовану роль у суспільстві, що відображало дух бурхливих років того часу і несподівано резонувало з радянським уявленням про істориків як про «воїнів ідеологічного фронту». Таким чином, десятиліття 60-х років стало *епохою парадоксів*, об'єднавши в собі модернізм як методологічний підхід і постмодернізм як філософську течію, що вказувало на процеси переосмислення та переоцінки.

Період Постмодерну визначається як період популяризації ідеї заперечення об'єктивності знання. Постмодерністська філософія, обумовлена впливом Е. М. Хайдеггера, Ж. Дерріда, Ж. Ф. Ліотара, М. Фуко, Дж. Ваттімо, стала відпо-

віддую на наукові наративи, висловлюючи скептицизм до універсальних систем та метатеорій і пропонуючи їх деконструкцію та відмову від усталених меж, як у прямому, так і в переносному сенсі. Вона підкреслювала значення емпіричного збирання даних та особистого досвіду історичних подій, а також критикувала теоретичні узагальнення. В епоху постмодерну дискурс замінив «мовчання» модерну, ставши ключовим елементом наукового дослідження. Науковці, схильні до методологічного аскетизму та уникаючи широких узагальнень, визначили цю епоху. Постмодерністська філософія сприяла «боротьбі за історичну правду» та «боротьбі за історію». Люсьєн Февр у праці «Бої за історію» (1953) аргументував гносеологічну вагомість такої боротьби, виходячи з принципу «ересям бути» («*Opportet haereses esse*»), адже саме вони створюють динаміку і сприяють розвитку історії. Він переглянув традиційне бачення історії як «піднесення істини через минуле» та наголосив на важливості суб'єктивного інтерпретування фактів, відзначаючи внесок вчителя Жюльє Мішле у цей процес. Февр розглядав «ставлення проблем і формулювання гіпотез» як діяльність, що в минулому розглядалася як велика спокуса та зрада, порівнюючи історика, який вносить суб'єктивізм у священний простір об'єктивності, із введенням троянського коня (Febvre, 1953). Визнаючи історію як науку про людину, що використовує факти людського життя, Л. Февр визначив завданням історика «ворушити купи золи, ... що зберігає мертві сліди чийхось спалених життів», «зрозуміти людей, що були свідками фактів, відображених в їх свідомості поряд з іншими ідеями, щоб мати можливість ці факти тлумачити», «переносити пекучу сучасність в тепле лоно колишніх століть», «відтворювати минуле виходячи з цього» (Febvre, 1953).

М. Гефтер у праці «Пригоди пам'яті» 1994 року зазначав: «Без живих Мертвих – живуть приречені. Їхнє спасіння в їхньому зіткненні». досліджував «правду» у її різноманітних проявах: провокаторки, легітимаційної фікції, соціальної конструкції, системи місць пам'яті, суб'єктивного сприйняття подій, і звертаючись до давньогрецької міфології, де Клію, муза історії, була дочкою Мнемозини, богині пам'яті. Звертаючись до того ж міфу П. Нора вказував, що в епоху Постмодерну відбулося «розлучення» пам'яті та історії, і тепер історик виступає «місцем пам'яті» – інструментом, який надає сенс та життя тому, що саме по собі не мало б ні сенсу, ні життя, стимулюючи жанр – «его-історії» (Nora, 1987). Водночас, агресивність суб'єктивного «метаболізму» з претензією на вираз «кінцевої історії» обумовив стан, коли самі історики втратили професійну монополію на суб'єктивне бачення історії, опинилися під тиском конфліктуючих популярних наративів. Так переміг «троянський кінь суб'єктивізму» за висловом Л. Февра, що перетворило дискурс в клекотливу політичну маніпуляцію, де не має місця «визнанню іншої правди».

Національну історію стали розуміти як конструкт, що знаходиться на службі у держави. Цей факт Чарльз Мейер в 1993 р. назвав «меморіальною індустрією». Остання проявилася у формуванні державних урядових інституцій таких як: 1) Інститут національної пам'яті (Instytut Pamięci Narodowej, IPN) – польський державний орган, який займається вивченням історії Польщі у ХХ столітті, включаючи політичні репресії, військові злочини та злочини проти людяності; 2) Інститут пам'яті Литви (Lietuvos Nacionalinio atminimo institutas) – державний орган, який займається вивченням та вшануванням пам'яті про історичні події, що відбулися на території Литви, зокрема періоду радянської окупації та

нацистської окупації; 3) Інститут національної пам'яті (ІНП) – це державний орган, створений з метою вивчення історії України у XX столітті, зокрема періоду комуністичної та нацистської окупації, із зосередженням на політичних репресіях, геноциді, масових трагедіях та боротьбі за незалежність; 4) Інститут для дослідження злочинів комунізму та меморіалізації (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc) – державний орган, призначений для вивчення історії комуністичного режиму в Румунії та вшанування пам'яті його жертв; 5) Федеральний комітет з питань пам'яті про жертви нацизму (Bundeszentrale für politische Bildung) – це федеральне агентство в Німеччині, яке займається вивченням історії, зокрема періоду нацистської диктатури та нацистських злочинів, і впроваджує заходи з пам'яті та освіти щодо цих подій; 6) Фонд меморіалу Шоа (Fondation pour la Mémoire de la Shoah) – це державний фонд Франції, створений з метою вивчення та вшанування пам'яті жертв Голокосту та збереження історичної пам'яті про цей період; 7) Інститут історії (Institut de Historia) при Іспанській Національній Дослідницькій Раді (CSIC) – це відомий науковий центр, який займається дослідженнями історії Іспанії, включаючи період диктатури Франко та громадянської війни; 8) Національний інститут для дослідження фашизму та рухів опору (Istituto Nazionale per la Storia del Movimento di Liberazione in Italia) – це установа, яка займається вивченням історії фашизму та антифашистського опору в Італії; 9) Інститут окупаційних студій Латвії (Окупācijas muzeja institūts) – це установа, яка займається вивченням історії окупації Латвії у XX столітті, включаючи радянську та нацистську окупацію; 10) Інститут сучасної історії Сербії (Institut za savremenu istoriju) – це центр, який займається дослідженням сучасної історії Сербії та Балканського регіону, включаючи період війн на Балканах у 1990-х роках та ін. Меморіальна індустрія проявилася і в формуванні спеціального меморіального законодавства.

Протягом останніх років виокремилися дві основні тенденції у практиці меморіальної політики: пріоритет надається згадуванню негативних подій над позитивними та акцент на вшануванні пам'яті жертв у порівнянні з увічненням пам'яті про винуватців цих подій. Водночас процес віктимізації при формуванні «місць пам'яті» та «культури пам'яті» показав себе не стільки як показник кризи у колективному розвитку, скільки як засіб маніпуляції, спрямований на привертання уваги шляхом висловлення претензій «жертви» з метою здобуття нею економічних переваг, вигод та політичного впливу. Віктимізація у сфері пам'яті та приписування собі ролі жертви перетворює отримувача вигод на «залежного», де пам'ять виступає як засіб, що посилює залежність і сприяє ідентифікаційному розділу, що в кінцевому підсумку призводить до негативних політичних наслідків.

«Відозва з Блуа» 2008 року стала реакцією європейської інтелігенції на маніпуляції зі статусами «жертв» та на індустрію меморіальної політики. Ініціатором звернення виступив П'єр Нора, лідер асоціації «Свободу історії», разом з дванадцятьма однодумцями, які закликали до формування руху «За Свободу історії» як відповідь на цензуру та закони, що регулюють пам'ять. П. Нора у своєму зверненні висловив занепокоєння щодо «ризиків ретроспективного моралізування історії та введення цензури в інтелектуальному просторі... Історія не повинна служити сьогоденню, підкоряючись вимогам конфліктуючих наративів пам'яті. В демократичному суспільстві політичній владі не належить право встановлювати, що є історичною правдою, чи обмежувати свободу історичних досліджень

за допомогою юридичних заходів... В державі, де панує свобода, свобода історії є свободою для всіх» (L'appel de Blois, 2008).

У будь-якої епохи є власний Постмодерн і своя Постправа. Сказано ж: «Раптом, як оком змигнути, при останній сурмі: бо засурмить вона і мертві воскреснуть, і ми змінимося... Бо тлінному цьому одягнутись у нетлінне, а смертне оце – зодягнутися в безсмертя» (Новий Завіт. 1-Коринтян. 15: 52–53). Без цього неможливого образ Кінця, який є суть – Початок. Постмодернізм представляє собою новий погляд на минуле, в якому постмодерні течії замінюють модерністські, так само як процеси, що зосереджуються навколо ядра, змінюються процесами, орієнтованими на периферію, відображаючи еволюцію глобальної системи. На початку другого десятиліття XXI століття стає очевидним зростаючий інтерес до Пост-постмодернізму, або нового модернізму, що характеризується вибором домінуючого нарративу, відходом від релятивізму та стремлінням до розробки нових основ для метатеорій та системного підходу – це проявляється в прагненні до узагальнення емпіричних спостережень, методології та «тотальної історії». Все частіше нові ідеологи консервативного повороту закликають до відмови від критичного мислення, яке «шкодить перемозі у війні» і «єдиній ідеології телемарафону». Ідеї ліберальних істориків тепер знаходяться за межами основного нарративу, підкреслюючи, що в контексті лібералізму діти часто стають авторитарними, а Постправа, породження постмодерну, переростає з емоційної нестабільності в непередбачувану сутність, яка прагне встановити Порядок, зрозумілий лише їй. Інтерес до нео-модерну та нової системності виявляється в регіональних практиках, де регіональне моделювання в геополітиці неодмінно визначається чинниками часу, пам'яті та історії.

Отже, меморіальна політика, як сфера публічної діяльності та наукового інтересу, відіграє ключову роль у процесах деконструкції політичних систем. Це відбувається через активне переформатування колективної пам'яті, що включає як підкреслення, так і замовчування певних історичних подій. Процеси меморіальної політики нерозривно пов'язані з питаннями ідентичності, влади та історичної справедливості, що вимагає глибокого розуміння їх епістемологічних та гносеологічних аспектів. Деконструкція політичних систем через меморіальну політику вказує на значну роль історичного нарративу у формуванні сучасних політичних ідентичностей та систем. Такий підхід вимагає від науковців критичного аналізу та відмови від однозначного прийняття історичних «фактів» як незаперечних істин, замість цього підкреслюючи необхідність багатогранного дослідження історичних подій та їх інтерпретацій. У підсумку, відтворення причинно-наслідкових зв'язків між розвитком меморіальної політики та деконструкцією політичних систем вимагає від науковців не лише вивчення історичних подій, але й розуміння того, як ці події інтерпретуються, використовуються або ігноруються в сучасних політичних та соціальних контекстах, з акцентом на важливість епістемологічних та гносеологічних питань, що лежать в основі цього процесу.

References [Список використаної літератури]

- Ankersmit, F.R. (1994). The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 109 (3), 452–472 [in English]. [Ankersmit F.R. The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*. 1994. Vol. 109. Is. 3. P. 452–472].
- Assmann, A., & Shortt, L. (2012). *Memory and Political Change: Introduction*, 1-14. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Assmann A., Shortt L. *Memory and Political Change: Introduction/ Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 1–14].

- Assmann, A. (2004). *Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung*. Konstanz: UVK [in English]. [Assmann A. *Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung*. Konstanz: UVK, 2004. 690 s.].
- Assmann, A. (2012). To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?, 53–71. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann & Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Assmann, A. To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence? / *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 53–71].
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory, 109–118. In *Cultural Memory Studies*. Ed. by: A. Erll, A. Nunnig. Berlin, NewYork. [in English]. [Assmann J. *Communicative and Cultural Memory / Cultural Memory Studies*. Ed. by: A. Erll, A. Nunnig. Berlin, NewYork, 2008. P. 109–118].
- Batiashvili, N. (2012). The ‘Myth’ of the Self: The Georgian National Narrative and Quest for ‘Georgianness’. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 186–200 [in English]. [Batiashvili, N. The ‘Myth’ of the Self: The Georgian National Narrative and Quest for ‘Georgianness’ / *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 186–200].
- Carr, E.H. (2008). *What is History?* Penguin [in English]. [Carr E. H. *What is History?* Penguin, 2008. 188 p.].
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press [in English]. [Connerton P. *How Societies Remember*. Cambridge University Press, 1989. 121 p.].
- Febvre, L. (1953). *Combats pour l'histoire*. Paris: Armand Colin [in English]. [Febvre L. *Combats pour l'histoire*. Paris: Armand Colin, 1953. 456 p.].
- Francois, E., Konczal, K., Traba, R., & Troebst, S. (2013). *Geschichtspolitik in Europa seit 1989: Deutschland, Frankreich und Polen im internationalen Vergleich*. Wallstein Verlag, 560 p. [in German]. [Francois E., Konczal K., Traba R., Troebst S. *Geschichtspolitik in Europa seit 1989: Deutschland, Frankreich und Polen im internationalen Vergleich*. Wallstein Verlag, 2013. 560 p.].
- Gutchess, A.H., & Siegel, M. (2012). Memory Specificity Across Cultures, In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 201–215 [in English]. [Gutchess A. H., Siegel M. *Memory Specificity Across Cultures / Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 201–215].
- Hallwachs, M. (1925). *Les cadres sociaux de la méemoir*. Paris: F. Alcan [in English]. [Hallwachs M. *Les cadres sociaux de la méemoir*. Paris: F. Alcan, 1925. 404 p.].
- L'appel de Blois. (2008). *Liberté pour l'histoire* [in English]. [L'appel de Blois. *Liberté pour l'histoire*. 2008 URL :http://www.lphasso.fr/index1307.html?option=com_content&view=article (дата звернення: 12.02.2024)].
- Nietzsche, F. (2002). *Beyond Good and Evil. Genealogy of morality / Translated from German by A. Onyshko*. Lviv: Litoryps [in Ukrainian]. [Ніцше Ф. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Пер. з нім. А.Онишко*. Львів: Літопис, 2002. 320 с.].
- Nora, P. (1987). *Essai d'ego-histoire*. Paris: Gallimard [in English]. [Nora P. *Essai d'ego-histoire*. Paris: Gallimard, 1987. 375 p.].
- Ricoeur, P. (2006). *Memory, History, Forgetting / Translated by K. Blamey and D. Pellauer*. Chicago: University of Chicago Press [in English]. [Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting / Translated by K. Blamey and D. Pellauer*. Chicago : University of Chicago Press, 2006. 624 p.].
- Schwarz, A. (2012). ‘That’s Not A Story I Could Tell.’ Commemorating the Other Side of the Colonial Frontier in Australian Literature of Reconciliation. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 150–169 [in English]. [Schwarz, A. ‘That’s Not A Story I Could Tell.’ Commemorating the Other Side of the Colonial Frontier in Australian Literature of Reconciliation / *Memory and Political Change*. Eds. by A. Assmann, L. Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 150–169].
- Shortt, L. (2012). Re-Imagining East Germany in the Berlin Republic: Jana Hensel, GDR Memory and the Transitional Generation. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 115–129 [in English]. [Shortt L. *Re-Imagining East Germany in the Berlin Republic: Jana Hensel, GDR Memory and the Transitional Generation / Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P.115–129].
- The Invention of Tradition (2005). / Ed. by Eric Hobsbawm and Terence Ranger / Translated from English by Mykola Klymchuk. Kyiv: Nika-Centre [in Ukrainian]. [Винайдення традиції / За ред. Ерика Гобсбаума і Теренса Рейнджера / Пер. з англ. Микола Климчук. К.: Ніка-Центр, 2005. 448 с.].
- Weiffen, B. (2012). From Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 89–111 [in English]. [Weiffen B. *From*

- Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions / Memory and Political Change. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 89–111].
- Wertsch, J.V. (2012). Deep Memory and Narrative Templates: Conservative Forces in Collective Memory. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 73–185 [in English]. [Wertsch J. V. Deep Memory and Narrative Templates: Conservative Forces in Collective Memory/ Memory and Political Change. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 73–185].
- Winter, J. (2006). *Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century*. New Haven, CT: Yale University Press [in English]. [Winter J. Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century. New Haven, CT: Yale University Press, 2006. 272 p.].
- Zinn, H. (1990). *The Politics of History* Paperback. University of Illinois Press [in English]. [Zinn H. The Politics of History Paperback. University of Illinois Press, 1990. 408 p.]

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024

Petrakov M. O.

Department of Political Science and Law
The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, 65020, Ukraine

MEMORIAL POLITICS AND DECONSTRUCTION OF POLITICAL SYSTEMS: EPISTEMOLOGICAL AND GNOSEOLOGICAL DIMENSIONS

Summary

The modern world is characterized by dynamic changes in the field of politics and history, where memorial politics occupies a special place. It acts not only as a means of preserving collective memory, but also as a tool for deconstructing traditional political systems. This article analyses in depth the cause-and-effect relationship between the development of memorial politics and the processes of deconstruction of political systems, emphasizing the importance of epistemological and epistemological aspects in scientific development.

In the context of postmodernism, memorial politics plays a key role in shaping identity and power relations, offering a new perspective on the past and its impact on the present. The article examines how the manipulation of memory and the status of "victims" affects the political landscape, and how victimization and selective commemoration of historical events serve as tools for gaining power and influence.

Particular attention is paid to the "Appeal from Blois", which opposes memorial politics and calls for the freedom of historical science. The author reveals how this document reflects concerns about the moralization of history and censorship, emphasizing the need for free research into the past.

The article concludes with the conclusion that memorial politics and its interaction with political systems requires scholars to have a deep understanding of its epistemological and epistemological foundations. Such an approach allows not only to critically analyse historical narratives, but also to identify the ways in which memory shapes political reality, contributing to the development of a more conscious and responsible attitude to history.

Key words: memorial policy, institute of national memory, instruments of memorial policy, political process, historical policy, ideology, postmodernity, epistemology, epistemology, epistemology, culture, memory, war.